

ข้าพเจ้านายบุญยัง บุญเทียม อายุ 60 ปี ที่อยู่ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 160 หมู่ 7 ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ประวัติของข้าพเจ้า ได้เรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านป่าแดด จนจบ ป.4 จากนั้นคุณตา ก็ได้นำไปฝากให้ไปเรียนหนังสือล้านนา(ภาษาเมือง) กับอาจารย์ดวงดี วิสุทโท ที่วัดบ้านป่าแดด จนกระทั่งได้บวชเป็นสามเณรเพื่อศึกษารธรรมและภาษาตัวเมือง ข้าพเจ้าบวชเรียนได้ 6 พรรษา จึงลาสิกขาออกมาเพื่อช่วยคุณตาเลี้ยงดูช้างซึ่งตอนนั้นข้าพเจ้าอายุได้เพียง 18 ปีซึ่งคุณตาและลุงได้ถ่ายทอดวิชาการเป็นควาญช้าง และข้าพเจ้าได้เลี้ยงช้างที่ตาให้เลี้ยงอยู่ 2 เชือกคือ พังโคได้ ต่อมาได้เสียชีวิตลงเพราะแก่ชรา และพลายคำแสน ได้เสียชีวิตด้วยโรคคอบวม และหลังจากการที่ไม่ได้เลี้ยงช้าง ได้หันมาประกอบอาชีพ ทำไร่ ทำสวนและรับจ้างทั่วไป จนกระทั่งได้เริ่มทำงานตั้งแต่วันที่ 10 เมษายน 2535 ในตำแหน่งลูกจ้าง และได้รับตำแหน่งเป็นพนักงานปฏิบัติการสัญญาจ้าง วันที่ 1 กันยายน 2538 และได้รับการบรรจุเป็นพนักงานปฏิบัติการ (ชั้น 4) ในตำแหน่งของ ผู้ช่วยหัวหน้าควาญช้าง วุฒิการศึกษา ป.4 และปัจจุบันได้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าหน่วยช้าง งานโรงเรียนฝึกควาญช้างและช้าง ส่วนพัฒนาการท่องเที่ยวและการตลาด สถาบันคชบาลแห่งชาติ ในพระอุปถัมภ์ฯ เนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการข้าพเจ้าได้รวบรวมองค์ความรู้ ที่ข้าพเจ้าได้มีประสบการณ์ในการทำงาน มากกว่า 35 ปี (KM) ดังนี้

1. การไหว้พระพิฆเนศ

เพื่อขอพรและทำงานให้ลุล่วงตามจุดประสงค์

- 1.1. ประกอบพิธีการฝึกลูกช้างก็ไปขอพรจากพระพิฆเนศ
- 1.2. เช่นไปต่างจังหวัดหรือเดินทางไปไหนก็ไปขอให้เดินทางปลอดภัย
- 1.3. มีกิจกรรมภายใน สถาบันฯก็จะไปขอพรให้ลุล่วงไปด้วยดี

เครื่องบูชาพระพิฆเนศ

กล้วย อ้อย นมถั่วเหลือง งาขาว งาดำ น้ำแดง ธูปแดง ขนมหวาน ผลไม้อื่นๆ เผือก มัน

2. การฝึกช้าง

การฝึกช้าง คือการฝึกช้างเริ่มมีอายุตั้งแต่ 3ปีขึ้นไปเพื่อจะให้ช้างได้สร้างความคุ้นเคยกับความผูกพัน และคนทั่วไป เพื่อให้ทำตามคำสั่งของควาญช้างและความปลอดภัยเช่น การสั่งให้ช้างไปทางซ้าย ไปทางขวา หยุด ถอยหลัง ก้มหัวลง ส่งควาญช้างขึ้นคอช้าง การสั่งเก็บของ นั่งลง นอน ฯลฯ อนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี

โบราณไว้ และเพื่อง่ายต่อการรักษาของแพทย์ ในเมื่อเวลาช่างเจ็บป่วย การฝึกช่างจึงต้องมีพิธีกรรมตาม ประเพณีล้านนาดังนี้

2.1 การประกอบพิธีกรรมต้องหาฤกษ์ยาม วันที่ทำการประกอบพิธีกรรม

2.2 พิธีบูชาเท้าวัดโลกบาลทั้ง4 หรือการบอกกล่าวเทพพญาดา ท้าวทั้ง4

เพราะความเชื่อเกี่ยวกับช่างของหมอช่างและความเชื่อช่างชาวล้านนา ว่าช่างทุกเชื้อกมีเทพรักษาอยู่ ประจำตัวช่างทั้ง 4ทิศ เพราะฉะนั้นจึงขอเชิญเทพพญาดามาปกป้องรักษา

2.3 พิธีบูชาครูหรือขันตั้ง ประกอบด้วย

- สรวาย 12 สรวาย
- เทียนคู่บาท 1คู่ คู่เพ็อง 1คู่
- เทียนเล็ก 4 เล่ม สรวาย 4 สรวาย
- สรวายหมาก สรวายพลูอย่างละ 4 อัน
- หมากขด 4 อัน หมากก้อม 4 อัน
- หมากปัน3 เบี้ยปัน3 ผ้าขาว ผ้าแดงอย่างละ 1 ผืน
- เหล้า 1 ขวด บุหรี่ 1 ซอง
- น้ำมันส้มป่อย 1ขัน
- ไม้ผ้าซีก

2.4 อุปกรณ์การฝึกลูกช่าง

- คอกฝึก
- ปะอก 5 ผืน
- สะ 2 อัน
- จะแคะ 2 อัน
- เชือกปะกำ 1 เส้น
- ตะขอ
- มีด
- ด้อน

2.5 การรดน้ำมันต์

การรดน้ำมันต์ เป็นความเชื่อของคนล้านนา โดยการใช้ น้ำมันส้มป่อยเพื่อเป็นการปิดเสนียดจัญไร หรือ สิ่งชั่วร้ายออกจากตัวช่าง การปิดรังควาญ การเสี่ยงทายด้วย(ไถ่เป็น) การลงขอ

การขึ้นขันครู

พิธีบูชาเทวดาโลกบาลทั้ง 4 หรือการขึ้นท้าวทั้ง 4

การรดน้ำมนต์เพื่อปิดเสนียด จัญไร

การเสี่ยงทาย นิสัยของช้าง ด้วยไก่

3. พิธีบายศรีสู่ขวัญ มีอุปกรณ์

3.1 พิธีบูชาครูหรือขันตั้ง ประกอบด้วย

- สรวาย 12 สรวาย
- เทียนคู่บาท 1 คู่ คู่เฟื้อง 1 คู่
- เทียนเล็ก 4 เล่ม สรวาย 4 สรวาย
- สรวายหมาก สรวายพลูอย่างละ 4 อัน
- หมากขด 4 อัน หมากก้อม 4 อัน
- หมากปิ่น 3 เบี้ยปิ่น 3 ผ้าขาว ผ้าแดงอย่างละ 1 ผืน
- เหล้า 1 ขวด บุหรี่ 1 ซอง
- น้ำมันส้มป่อย 1 ขัน

3.2 พิธีปิดรังควาญ

การบายศรีสู่ขวัญมีหลายประเภท

- บายศรีสู่ขวัญช่างแก้ว ช่างมีอายุประมาณ 6 เดือนถึง 1 ปี
- หลังจากการฝึกช่าง ต้องทำบายศรีขอมาช่าง
- ประเพณีฮ้องขวัญช่างประจำปี ทุกวันที่ 13 มีนาคม ของทุกปี

พิธีบายศรีสู่ขวัญช้างประจำปี

พิธีบายศรีสู่ขวัญช้างประจำปี

4. การตัดงาช้าง

เพื่อตัดตกแต่งงาช้างเนื่องจากการใช้งานของช่างทำใ้งาช้างหัก หรือบิด เบี้ยวผิดรูป ไม่ว่าจะเป็นการทำงานหรือ การใช้งานแท่งเปลือกไม้ ทำให้ไม่สะดวกต่อการดำรงชีพ

4.1 พิธีบูชาครูหรือขันตั้ง ประกอบด้วย

- สรววย 12 สรววย
- เทียนคู่บาท 1 คู่ คู่เพ็อง 1 คู่
- เทียนเล็ก 4 เล่ม สรววย 4 สรววย
- สรววยหมาก สรววยพลูอย่างละ 4 อัน
- หมากขด 4 อัน หมากก้อม 4 อัน
- หมากปิ่น 3 เบี้ยปิ่น 3 ผ้าขาว ผ้าแดงอย่างละ 1 ผืน
- เหล้า 1 ขวด บุหรี่ 1 ซอง
- น้ำมันสั้มป่อย 1 ขัน
- เลื่อย และตลับเมตร

การขึ้นชั้นครู

การตัดงาช้าง

5. การปิดไฟรชังลัม

มีความเชื่อของคนโบราณสืบทอดกันมามีพิษมีภัยอยู่ในตัวชัง และก่อนที่จะทำการฝังหรือเผาชังนั้น ต้องมีการทำพิธีปิดไฟรชังก่อนที่จะให้เจ้าหน้าที่ หรือสัตวแพทย์มาทำการผ่าซากชังเพื่อหาสาเหตุว่า ชังเป็นอะไรตาย

5.1 พิธีบูชาครูหรือขันตั้ง ประกอบด้วย

- สรวย 12 สรวย
- เทียนคู่บาท 1 คู่ คู่เฟื้อง 1 คู่
- เทียนเล็ก 4 เล่ม สรวย 4 สรวย
- สรวยหมาก สรวยพลูอย่างละ 4 อัน
- หมากขด 4 อัน หมากก้อม 4 อัน
- หมากป็น3 เบี้ยป็น3 ผ้าขาว ผ้าแดงอย่างละ 1 ผืน
- เหล้า 1 ขวด บุหรี่ 1 ซอง
- น้ำมันสั้มป่อย 1 ขัน
- ไบหนาดไบหนาม

พิธีปิดไพร่ช่างล้ม

6. เรื่องสมุนไพรที่รักษาช้างสมุนไพรที่ใช้รักษาช้างจากการทำไม้สัมปทานในอดีต ขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้

6.1 ใช้รักษาโรคที่เกี่ยวกับช้างเป็นการปฐมพยาบาลเบื้องต้น

รายชื่อสมุนไพร	ส่วนที่นำมาใช้รักษา	สรรพคุณ
ประดู่	เปลือก	รักษาแผลสด
หญ้าปกตอ	ใบ, เครือ	ยาฟาดรักษาลำบอง
เครือหนำแน่ (รางจืด)	เครือ	ยาฟาดรักษาลำบอง
ชำ	เหง้า	ยาฟาดรักษาลำบอง
พริกแห้ง	ผล	ยาฟาดรักษาลำบอง
หญ้าขี้ขอบ	ทุกส่วน	ยาฟาดรักษาลำบอง
ไม้ซ้อ	เปลือก	ยาฟาดรักษาลำบอง
มะพร้าว	ผล, เนื้อมะพร้าว	รักษาฝี, นิ้ว
หนามจี	เปลือก	ถ่ายพยาธิ
सानใบเล็ก	ใบ, ลำต้น	แก้ท้องผูก
หญ้าสาบเสือ	ใบ	รักษาแผลสด
หัวหอม	หัว	ยาฟาดรักษาลำบอง
เครือสะบ้า	เครือ	แก้เห็บ, หนอง, ลิ้นช้าง, ชัดผิว
สัมป่อย	ใบ	แก้ท้องอืด, ยาถ่ายพยาธิ
ว่านหางจระเข้	ลำต้น	แก้อักเสบ, ทาแผลกันแมลงตอม
รัง	เปลือก	ทาแผลกันแมลงตอม
ยางพลวง	เปลือก	ทาแผลกันแมลงตอม
ไม้แฉะ	เปลือก	รักษาฝีแผลมีหนอง
ไมยราบ	ทั้งหมด	ยาฟาดรักษาลำบอง
มะसान	เปลือก	แก้อาการท้องร่วงของช้าง
ไม้เก็ม	เปลือก	แก้ท้องร่วง
มะเฟือง	ราก	รักษาไข้หวัดช้าง
มะแฟน	ราก	รักษาไข้หวัดช้าง
มะดัน	ราก	แก้ท้องผูก
มะขามป้อม	ผล	แก้ท้องผูก, รักษาอาการอ่อนเพลีย
มะเขือแจ้	เมล็ด	รักษาแผลฝีที่ใกล้สุก
มะงั่ว	หนาม, ผล	ใช้รักษาฝี แก้พิษงู
มะกอกป่า	เปลือก	รักษาท้องร่วง, ตาอักเสบ, แก้ฝี
มะขาม	ผล, เปลือก	แก้ท้องผูก, เล็บขบ, เล็บเปื่อย
ฟักเขียว	ผล	รักษาอาการตกมัน, แก้อักเสบ

มะกรูด	ใบ	ใช้แก้พิษงูให้ช้าง
ไพรดำ	หัว	แก้อาการท้องเสียของช้าง
ไพร	หัว	รักษาลำบอง
ปูเลย	หัว	แก้ท้องร่วง
เถาว์วัลย์เปรียง	เถา, ราก	รักษาฝีให้ช้าง
น้ำเต้าต้น	ผล	รักษาฝี, เกลิอน
ตระไคร้	ใบ, ลำต้น	แก้ท้องอืด, ไล่ยุง
ถั่วมะแฮ	ราก	ใช้รักษาฝีให้ช้าง
ชะอม	ลำต้น	รักษาลำบอง
จันทน์	ลำต้น	รักษาโรคหนองใน, แผลฝีช้าง
ชิง	หัว	รักษาอาการอักเสบ
เครือเขาน้ำ	เครือ	รักษาแผลสด, แผลมีหนอง
เครือหัน	เครือ	รักษาหนองใน
ขมิ้นอ้อย	หัว	รักษาแผลสด, แผลมีหนอง
กวาวเครือ	เครือ	รักษาฝี, เกลิอน
ขนุน	ใบ	แก้พิษงูให้ช้าง
ขมิ้นชัน	หัว	ผสมเป็นยาฟาดรักษาลำบอง
กระเช้าสีดา	ทั้งหมด	รักษาลำบอง

สูตรยาฟาดช้างรักษาลำบอง

1. น้ำประมาน	10	ลิตร
2. เปลือกประตู (ขนาด 1 ฝ่ามือ)	5	ชิ้น
3. ไมยราบ (ขนาด 1 ฟุต)	3	ต้นเล็ก (ใช้ทุกส่วน)
4. หญ้าปกตอ	1	กำมือ
5. ต้นกุก	2 - 3	ยอด
6. ต้นซ่า	3 - 4	ยอด
7. เครือหน้าแน่	2	กำมือ
8. เกลือ	1	กำมือ
9. เหง้ากระเทียม	1	กำมือ
10. หญ้าพันงู (ขนาด 1 ฟุต)	3	ต้น (ใช้ทุกส่วน)
11. ปีบ	1	อัน

หมายเหตุ. ต้มจนน้ำกลายเป็นสีม่วงจึงจะใช้งานได้ ใช้ฟาดแผลสด อาการบวม แผลเปื่อย เท้าเปื่อย

(ข้อมูลจาก นายบุญยัง บุญเทียม หัวหน้าควาญช้าง)

6.2 สมุนไพรที่ใช้เป็นยาบำรุงกำลังช้าง

รายชื่อสมุนไพร	ส่วนที่นำมาใช้รักษา	สรรพคุณ
กล้วยน้ำหว่า	ผล	เป็นยาประสานน้ำมัน
ข้าวเหนียว	เมล็ด	เป็นยาบำรุงกำลัง
จุ่มจาลิง หรือ บอระเพ็ด	เถา	รักษาอาการเหนื่อยจากการทำงานหนัก
ดอกจัน	ดอก	รักษาอาการอ่อนเพลีย
ดินเป็ดหรือพญาสัตบรรณ	เปลือก	แก้อาการอ่อนเพลีย
นุ่น	ผล	แก้อาการอ่อนเพลีย
ฝาง	เปลือก	แก้อาการอ่อนเพลีย
ฝ้าย	ราก	แก้อาการอ่อนเพลีย
ไพล	หัว	แก้อาการอ่อนเพลีย
มะขาม	ผล	แก้อาการอ่อนเพลีย
มะขามป้อม	ผล	รักษาอาการอ่อนเพลีย
มะนาว	ผล	รักษาอาการทิวและเหนื่อย
มะม่วง	ใบและผล	แก้อาการอ่อนเพลีย
มะลิ้นไม้หรือเพกา	ผล	บำรุงกำลัง
ไม้สัก	เปลือก	บำรุงกำลัง
ส้านน้ำหรือมะตาด	ผล,เปลือก	ยาบำรุงกำลังช้าง
สีเสียดเหนือ	แก่น, เปลือก	แก้อาการอ่อนเพลีย
อ้อยช้าง	ไส้ในของลำต้น,เปลือก	ยาบำรุงกำลังช้าง
อ้อยดำ	ลำต้น,น้ำอ้อย,น้ำอ้อยเคี้ยว	ยาบำรุงกำลังช้าง

7. ลักษณะของช้างที่ดีและไม่ดี

7.1 ลักษณะของช้างที่ดี

1. หัว โตแก้มไม่ตอบ หน้าผากกว้างและกลมลักษณะที่ดี หมายถึง ความแข็งแรง ความขยัน และ ฉลาด
2. ตา แจ่มใส สะอาด ไม่ขุ่นมัว มีน้ำตาหล่อเลี้ยงพอสมควร
3. งวง ยาว โค้งงอใหญ่ ลำสันตลอด ลำอวัยวะปิดเปิด ปลายงวงปิดได้สนิท วงตรงโคนงา เป็นโหนกและหนาใหญ่ แสดงว่าเป็นช้างที่แข็งแรง
4. หู ใหญ่ ปลายใบหูหุ้มลง ถ้ามีใบหูใหญ่มักจะมีหัวใหญ่ด้วย
5. คอ สั้นใหญ่ ลำสันรับกับศีรษะ
6. ออก กว้างมีกล้ามเนื้อหนา บ่ายกนูนใหญ่จะเป็นช้างที่แข็งแรง

7. ขา ขาหน้ามีส่วนโค้งไปข้างหน้า และยาวกว่าขาหลัง ตามลำตัวเต็มไปด้วยกล้ามเนื้อ
8. หลัง กว้าง โค้งลาดลงไปข้างหน้าและข้างหลัง แบ่งได้ 2 ประเภท
 - 1) แบก้านกล้วย เป็นลักษณะที่ดีที่สุด คือ กระดูกสันหลังสูงตรงกลางเล็กน้อยและลาดลงทางข้างในลักษณะสมำเสมอ
 - 2) แบปราสาท คือ สันหลังโค้งสูงมากเป็นข้างที่ติงตรงจากแบก้านกล้วย
9. ลำตัว หนา ลำสัน สมำเสมอไม่สั้นเกินไป
10. ตะโพก กลมเต็มไปด้วยกล้ามเนื้อ
11. เท้า กลมขนาดเท้าลำขาไม่แบน ไม่เล็กเกินไป พื้นเท้าแข็งปราศจากรอบแตกหรือรูเล็กๆ
12. เล็บ โคนนูนใสสะอาดไม่แตกไม่แข็งกระด้าง ข้างเล็บคุ่มมักขึ้นดอยได้ดี ส่วนข้างเล็บบานมักขึ้นดอยไม่เก่งและมีเหงือออกจากโคนเล็บมาก และมีเล็บหน้าข้างละ 5 เล็บ เล็บเท้าหลังข้างละ 4 เล็บ รวมเป็น 18 เล็บ
13. หาง หางยาวและไม่จรดดินปลายหางเป็นแผงใหญ่ขนหางยาวข้างที่ดีหางยาวถึงข้อเท้า (ปัดธรมี)
14. หนัง อ่อนย่นและหนา เป็นมันเลื่อมสีออกดำ มองดูคล้ายขุ่มขึ้นอยู่เสมอ ข้างที่มีหนังหนาคลายแรดเป็นที่นิยมกันมากถือว่าเป็นข้างที่แข็งแรง
15. งามลำสัน แน่นหนาดี ไม่ยาวเกินไปนัก งามทั้งคู่ตรงเสมอกันไม่บิดเบี้ยว งามี 4 ลักษณะ คือ
 - 1) งามปลี เป็นงามใหญ่เหมือนปลีกล้วยไม่ยาวนัก
 - 2) งามหยวก เป็นงามยาวสวยเท่ากัน
 - 3) งามหิน มีลักษณะใหญ่ยาว แน่นตัน มีสีออกน้ำตาล มีโพรงงามสัน
 - 4) งามหวาย เป็นงามที่เรียวยาว รีเล็กแหลม สีออกเหลือง
16. รูต่อมน้ำมันใกล้หู ถ้าใหญ่แสดงว่าเป็นข้างที่แข็งแรง
17. ความสูง ข้างที่โตเต็มที่ควรมีความสูงไม่ต่ำกว่า 8 ฟุต (วัดจากพื้นดินถึงไหล่) ข้างพังประมาณ 7 ฟุต 6 นิ้ว (วิธีคำนวณหาความสูงของข้าง ชาวบ้านใช้วัดรอยเท้าหน้าและคูณด้วย 2 จะได้ส่วนสูงของรอยเท้าข้าง)
18. น้ำหนัก ข้างพลายที่สมบูรณ์ (สูง 8 ฟุต 3 นิ้ว) จะมีน้ำหนักประมาณ 3 ตัน ถ้าสูงกว่า 8 ฟุต 3 นิ้ว จะมีน้ำหนักเฉลี่ยเพิ่มขึ้น 50 กก. ทุกๆ ความสูงจะเพิ่มขึ้น 1 นิ้ว ถ้าข้างต่ำกว่า 8 ฟุต 3 นิ้ว จะมีน้ำหนักเฉลี่ยลดลง 37.5 กก. ทุกๆ ความสูงที่ลดลง 1 นิ้ว

7.2 ลักษณะของช่างที่ไม่ดี

1. เล็บม้าย (เล็บไม่ครบ) คือ ควรมีเล็บครบหน้า 10 เล็บ หลัง 8 เล็บ ถ้าไม่มีเป็นเล็บม้าย
2. ขนชายเอก คือ มีขนชายข้างเดียว (ข้างไหนก็ได้) / งาข้างข้างเดียว
3. ฮ่อนเข้า คือ ชอบแกว่งหัวไปมาอยู่ตลอด
4. เต้าลม คือ โยกตัวไปมา โยกหน้า โยกหลัง
5. กิณนมฟ้า คือ ชอบแหงนหน้าขึ้นฟ้า
6. ออกล่อง คือ ออกเป็นร่องลึกยาว
7. ท้องผึ่ง คือ ท้องมีผิวหนังห้อยย้อยคล้ายรังผึ้ง
8. จีตังลงแหว คือ ลักษณะงาชี้ขึ้นหนึ่งข้าง ชี้ลงหนึ่งข้าง
9. ชุ่ยตุ้ม คือ ลักษณะคล้ายตุ่มนูนเล็กๆ เป็นชุ่ยอยู่บริเวณคอ
10. ขุมผี คือ ลักษณะผิวหนังเป็นหลุมๆ ลึกบริเวณคอและใบหน้า
11. ตาแหวน คือ ตากลมขาว ตายาวมากกว่าตาดำ
12. ทางคด คือ ทางไม่ตรง คด งอ บิด
13. บังวัน คือ ไบทางบังไม่ตรงตามแนวของขนหาง
14. หนักราชสีห์ เป็นหนังหนาหยาบ ไม่ยืดหยุ่น มักทำให้หลังบวมเวลาใส่ของ
15. หนัจระเข้ อยู่โคนขาหลังระดับท้องข้างหรือติดหน้าวง
16. หนัจหมา ติดที่ท้อง
17. หนัจควาย มีที่โคนขาหน้าระดับเสมอท้องข้าง
18. นมปุ่น (คล้ายนมวัว) มีอยู่ใต้คอล่างขวา
19. ทางเหม็น เวลาแกว่งหางจะมีกลิ่นเหม็น
20. ทางเป็นขอ หางยาวปัดดินหรือสั่นเลยชอกกลางขาหลังหรือตรงข้องอเป็นข้อ
21. น้ำตาไหล น้ำตาไหลเรื่อยๆ
22. รอยเสื่อย้า คือ มีรอยเสือกัดอยู่ถือว่าเสือกจะกลับมากัดอีก
23. โคนหางแดง คือ หนัจแผ่นบางตรงโคนหางทางริมทวารหนัจะมีสีแดง
24. มีรอยต่างได้รักแร้ จะเห็นได้เวลาช่างเดิน
25. ไฟลามบ่อน มีรอยหนัจต่างแดงแบบควายเผือก เป็นพีตบริเวณสันหลัง

8. คุณลักษณะการเจ็บป่วยเบื้องต้น

- 1 หูพับช้ากว่าปกติและเบา
- 2 ยืนนิ่งซึ่มกว่าที่เคย
- 3 หลับราหรือลึมตาช้า
- 4 โคนเล็บแห้งไม่มีเหงื่อออก
- 5 ทางแกว่งข้างๆ และอ่อนแรงทางแกว่งตะวัตไม่ถึงสันหลัง
- 6 ยืนหาวบ่อยๆ
- 7 วงงปล่อยหย่อนอย่างหมดเรี่ยวหมดแรง
- 8 กินหญ้าไม่เร็วเหมือนเคย
- 9 นอนกลางวัน กลางคือมักไม่นอนหรือนอนน้อยกว่าปกติ
- 10 ถ้าตัวสั้นแสดงว่าไม่สบาย
- 11 มีแผลตามตัว
- 12 ไม่กินน้ำ

9. การเคลื่อนย้ายช้าง

การเคลื่อนย้ายช้างมีอยู่หลายลักษณะ แต่ลักษณะไม่เหมือนกัน เช่น การย้ายช้างในเขตชุมชน การย้ายช้างกับงานเฉพาะกิจ การย้ายช้างในป่าแต่ละที่จะอาศัยสภาพแวดล้อมด้วย และการเตรียมพร้อมของบุคลากรและอุปกรณ์ในการเคลื่อนย้ายที่สำคัญ คือ ความระมัดระวังในการเคลื่อนย้ายช้าง เราต้องดูสุขภาพของช้างว่าป่วยหรือไม่ ระยะเวลาในการขนส่งควรดูช่วงตอนเย็น และให้ถึงตอนเช้า เพราะอากาศไม่ร้อน ระวังการเกิดอันตรายในการเคลื่อนย้าย เช่น มีที่กั้น กันกระแทกไม่ให้ช้างเป็นผล ขนาดรถ รถบรรทุกมีขนาดที่เหมาะสม มียารักษาในการปฐมพยาบาลเบื้องต้นและมีการเตรียมเอกสารในการเดินทางด้วย ส่วนการย้ายช้างในป่าก็ทำการย้ายไปผูกตามต้นไม้ ใช้ควาญช้าง 2 คนขึ้นไป ให้ใช้ความระมัดระวังเลือกย้ายไปที่ที่มีอาหารสมบูรณ์ใกล้แหล่งน้ำเพื่อสะดวกในการดูแลช้าง

เช่น งานโปโลบนหลังช้าง งานจับช้างเร่ร่อน นำช้างไปร่วมงานพิธีต่างๆ งานเคลื่อนย้ายช้างป่วย ช้างประสบอุบัติเหตุ การเคลื่อนย้ายช้างที่ทำการฝึกและอื่นๆ

อุปกรณ์ที่ใช้ในการเคลื่อนย้ายข้าง มีดังนี้

1. รถบรรทุก 6 – 10 ล้อขึ้นไป
2. ไม้ค้ำ (ไม้กันข้างโตประมาณ 50 – 60 ซม. ยาว 50 เมตรขึ้นไป) รวม 4 ท่อน
3. โซ่คอนข้างยาวเพื่อใช้ดึงขณะข้างก้าวขึ้นรถ เหลือพอที่จะมัดติดกับเหล็ก
4. ถังน้ำขนาด 200 ลิตร
5. อาหารข้าง อ้อย กล้วย หญ้าบาน่า หรือหญ้าแพงโกล่าแห้ง 5 มัด/เชือก/วัน
6. กำลังคนที่ใช้อย่างน้อย 6 คน คือ ควาญคอ 1 คน คนชักโซ่ด้านข้าง 1 คน คนไล่ข้าง 2 คน

คนที่อยู่บนรถบรรทุก 2 คน

7. มีด
8. ตะขอ
9. ด้อน
10. ถังน้ำมัน ดัดแปรงเพื่อใช้เป็นบันไดในการขึ้นรถ
11. ยาซึมและอุปกรณ์ในการใช้ยา

การเคลื่อนย้ายข้างป่า มีอุปกรณ์ดังนี้

1. โซ่
2. ตัวยู 2 หุนขึ้นไป
3. มีด
4. ตะขอ
5. ด้อน
6. ควาญข้าง 2 คนขึ้นไป
7. เลือกภูมิประเทศที่เหมาะสม ไกลน้ำและอาหารข้าง